

УДК 331.108:338.29

Сердюк О.І., к.е.н., доцент^а, Мирна О.В.
Полтавська державна аграрна академія

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті «Ефективність використання персоналу в сільськогосподарських підприємствах» визначено досягнутий рівень продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області. Узагальнено кількісні критеріальні параметри ефективності використання персоналу за рівнями відповідальності та проаналізовано тенденцію віддачі витрат на оплату праці, тому що вона забезпечує результативність діяльності підприємств.

Ключові слова: персонал, економічна ефективність, продуктивність праці, оплата праці, окупність витрат.

Постановка проблеми. Однією з передумов успішного економічного розвитку сільськогосподарських підприємств є врахування інтересів персоналу у будь-яких діях, спрямованих на підвищення ефективності функціонування підприємства. Без такого врахування не можна досягти підвищення ефективності в соціально-економічному розумінні.

Аналіз останніх досліджень. Проблематичні оцінки ефективності використання персоналу присвячені сучасні наукові розробки цілої низки українських фахівців, зокрема, Б. Г. Базилюка, В. М. Данюка, Г. А. Дмитренко, Л. П. Кербя, С. М. Кузьменко, В. П. Козоріз, А. М. Колота, Я. В. Крушельницької, О. М. Леонтенко, А. А. Мазаракі, О. Г. Мельник, І. Л. Петрової, В. М. Петюх, Н. В. Тітова, В. А. Савченко, С. О. Цимбалюк та ін. Однак практичні аспекти оцінки досягнутого рівня продуктивності праці та факторів, що його визначають, залишаються недостатньо опрацьованими.

Мета статті. Вищевикладене дозволяє виділити наступні завдання публікації: визначення сучасних тенденцій використання персоналу в сільськогосподарських підприємствах Полтавської області; проведення аналізу досягнутого рівня продуктивності праці; простеження динаміки економічної ефективності витрат на оплату праці персоналу.

Виклад основного матеріалу. При будь-якому технічному озброєнні галузей економіки головною і вирішальною силою розвитку виробництва, як і суспільного прогресу, виступає людина [5, с.118]. Специфіка людських ресурсів порівняно з іншими чинниками економічного розвитку полягає в тому, що [2, с.102]:

- по-перше, люди не лише створюють, а й споживають матеріальні та духовні цінності;
- по-друге, багатогранність людського життя не вичерпується лише трудовою діяльністю, а отже, щоб ефективно використовувати людську працю, потрібно завжди враховувати потреби людини як особистості;
- по-третє, науково-технічний прогрес і гуманізація суспільного життя стрімко збільшують економічну роль знань, моральності, інтелектуальності потенціалу та інших особистих якостей працівників, які формуються роками і поколіннями, а розкриваються людиною лише за сприятливих умов.

В процесі суспільного поділу праці виникли відмінності між промисловою і сільськогосподарською працею, які зберігаються навіть при високому рівні технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва. Це пов'язане з тим, що праця в сільському господарстві має свої особливості. На відміну від промисловості предметом праці тут є живі організми – рослини і тварини, які розвиваються за специфічними біологічними законами. Крім цього, для праці характерна сезонність виробництва. Сільськогосподарська праця більш складна, її результати значною мірою залежать від природних і економічних умов, а також територіального розміщення підприємства.

З впровадженням машин, хімічних засобів й інших досягнень науки і техніки постійно відбуваються зміни в технічній базі виробництва, а разом з тим у функціях робітників і суспільних комбінаціях процесу праці. Цей взаємозв'язок повинен розглядатися не в спрощеному вигляді, а як складна система різних зв'язків і взаємозалежностей між об'єктивними та суб'єктивними елементами продуктивних сил. Важливу роль при цьому відіграють фактори виробництва, і форми, які відображають рівень розвитку продуктивних сил і впливають на взаємодію їх складових.

Ефективність використання персоналу в сільськогосподарських підприємствах є складним і багатоплановим явищем. Її формування, розвиток й удосконалення зазнають безпосереднього впливу продуктивних сил і виробничих відносин. Варто враховувати також фактори, які зумовлюють галузеву специфіку сільського господарства, де функціонування економічних законів тісно пов'язано із законами природи.

Взаємодія економічних законів і законів природи не змінює загальну направленість структурних змін робочої сили на селі, але водночас накладає на них певний відбиток, пов'язаний, зокрема, сезонністю виробництва, біологічними особливостями землі та живих організмів.

У процесі розвитку технічної бази сільськогосподарських підприємств набувають змін знаряддя і предмети праці, сама праця, а, отже, і використання персоналу. Це означає, що глибокі зміни в технічній базі сільськогосподарських підприємств великою мірою впливають на характер і зміст праці, приводять до відповідних структурних змін робочої сили, ставлять високі вимоги до працівника, його загальноосвітньої і професійної підготовки.

Особливість розвитку продуктивних сил у сільському господарстві полягає ще і в тому, що згідно із законом зменшення чисельності

сiльськогосподарського населення абсолютно i вiдносно зменшується чисельнiсть зайнятих. Цей закон полягає в тому, що рiст суспiльного подiлу працi вiдриває вiд первiсного землеробства все бiльше i бiльше галузей промисловостi, а змiнний капiтал, необхідний для обробiтку даної дiлянки землi, в загальному зменшується [5, с.120]. Закон зменшення чисельностi сiльського населення функцiонує в тiснiй взаємодiї iз законом пiдвищення продуктивностi працi, який характеризує зменшення кiлькостi працюючих в результатi технiчного прогресу, появу нових машин i механiзмiв, якi приводяться в рух працюючими. Однак, зменшення величини суб'єктивного фактора працi не iдeкватне зменшенню його ролi в процесi виробництва. Навпаки, зменшення чистки живої працi порiвняно з уречевленою в дiйсностi означає нову якiсть працi, збiльшення її продуктивної сили. Тобто, рiст продуктивностi працi супроводжується, з одного боку, скороченням чисельностi зайнятих, а з iншого – покiпшенням якiсного складу працюючих.

Пiдвищення ефективностi сiльськогосподарської працi має винятково важливе значення для пiднесення економiки галузi в цiлому, насичення споживчого ринку продовольством i товарами, покiпшення життєвого рiвня та зайнятостi населення.

Узагальнення думок низки авторiв щодо можливого набору показникiв оцiнки результативностi дiяльностi в управлiннi персоналом [1, 3-4, 6, 8-9] та аналізування їх розподiлу за рiвнями вiдповiдальностi [7] дозволили сформуванi параметри оцiнки ефективностi використання персоналу в сiльськогосподарських пiдприємствах (табл. 1).

Таблиця 1

Кiлькiснi критерiальнi параметри ефективностi використання персоналу за рiвнями вiдповiдальностi в сiльськогосподарських пiдприємствах

Суб'єкти управління персоналом	Основні критеріальні параметри
Керівник підприємства	Окупність витрат на персонал
	Питома вага сукупних витрат на персонал в загальних витратах підприємства
Начальник відділу кадрів, інспектор з кадрів	Окупність витрат на персонал
Головний економіст	Продуктивність праці
	Трудомісткість продукції
	Співвідношення темпів зростання продуктивності праці i заробітної плати
Керівники виробничих підрозділів	Продуктивність праці
	Трудомісткість продукції
	Загальні витрати робочого часу на одного працівника
	Показники якості праці персоналу

Загальноприйнятими показниками, що характеризують рівень використання персоналу в сільськогосподарських підприємствах, є кількість відпрацьованого робочого часу на виробництво одиниці продукції (трудомісткість) і кількість виробленої продукції на одиницю затрат праці (продуктивність). Обов'язковою умовою ефективного розвитку виробництва є зростання продуктивності праці і зниження трудомісткості продукції.

В сільському господарстві трудомісткість залежить від багатьох факторів, які можна розділити на дві групи:

а) природно-кліматичні, біологічні і агрозоотехнічні, від яких залежить ріст урожайності рослин і продуктивності тварин;

б) організаційно-технічні, які сприяють зменшенню затрат праці на 1 га посіву або утримання однієї голови тварин.

Узагальнюючим показником ефективності використання персоналу є продуктивність праці, яка характеризує співвідношення результатів та витрат праці. Зростання продуктивності праці – це складна проблема, що самостійно вирішується в кожному підприємстві залежно від сукупності соціальних, організаційно-економічних факторів, стану розвитку суспільства. Особливої актуальності показник продуктивності живої праці набуває в сільськогосподарському виробництві, оскільки вирішення проблеми надійного забезпечення людей продуктами харчування належить до першочергових економічних та соціально-політичних завдань. Підвищення продуктивності сільськогосподарської праці – єдине джерело збільшення виробництва продовольчої продукції і сировини для промисловості, яке забезпечує економію робочого часу і скорочення витрат праці на виробництво продукції, створення передумов для скорочення робочого дня та дозволяє працівникам села краще задовольняти власні потреби. Таким чином, на сучасному етапі подальше підвищення продуктивності праці є однією з основних економічних проблем, що стоять перед галуззю (табл. 2).

В результаті проведених розрахунків отримали значення індексу товарного обсягу продукції, що коливається в межах від 1,083 в ТОВ «Укragросоюз «КСМ» до 1,710 в ПАФ «Подольяка». У приватній агрофірмі «Подольяка» в 2009 р. порівняно з 2007 р. вироблено товарної продукції більше на 25411,1 тис. грн або на 71,0 %. Внаслідок зростання кількості працюючих на 19 осіб або на 7,0 % виробництво товарної продукції збільшилося на 2506,6 тис. грн. За рахунок підвищення продуктивності праці (на 79208,3 грн/особу) обсяг товарної продукції збільшився на 21378,0 тис. грн. Поступове збільшення реалізації продукції відбулося за рахунок суттєвого збільшення продуктивності праці в 2009 р. проти 2007 р. Протягом періоду, що аналізується, також спостерігається зростання середньооблікової чисельності працівників. При цьому показник продуктивності праці зростає. Порівняно з 2007 р. у 2009 р. цей показник зріс на 59,7 %, що підкреслює задовільну кадрову політику агрофірми відносно всіх груп працівників та пов'язано з поступовим розширенням діяльності і збільшенням обсягів реалізації продукції. Ріст продуктивності праці пояснюється зростанням майже вдвічі обсягів виробництва товарної продукції

сільськогосподарства в грошовому еквіваленті. Отже, за рівнем продуктивності праці ПАФ «Подолька» є підприємством-лідером.

Таблиця 2

Продуктивність праці в окремих сільськогосподарських підприємствах
Полтавської області, 2007 – 2009 рр.

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2007 р.
ПАФ «Подолька» Диканського району				
Товарна продукція, тис. грн	35809,1	25614,8	61220,2	171,0
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	270	259	289	107,0
Продуктивність праці, грн/особу	132626,3	98898,8	211834,6	159,7
ДП «СП «Ювілейне» Полтавського району				
Товарна продукція, тис. грн	3615,7	3452,8	4054,5	112,1
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	173	166	159	91,9
Продуктивність праці, грн/особу	20900,0	20800,0	25500,0	122,0
ТОВ «Укראгросоюз «КСМ» Зінківського району				
Товарна продукція, тис. грн	13432,9	20302,0	14542,0	108,3
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	196	200	190	96,9
Продуктивність праці, грн/особу	68535,2	101510,0	76536,8	111,7

Одним із головних факторів підвищення продуктивності праці є її оплата. Між продуктивністю праці та її оплатою існує єдність. Підвищення продуктивності праці створює реальну основу для удосконалення матеріального стимулювання праці через зростання її оплати. В свою чергу, рівень заробітної плати є одним з найважливіших факторів підвищення продуктивності праці. Проведемо аналіз співвідношення темпів зростання (зниження) продуктивності та оплати праці в окремих сільськогосподарських підприємствах Полтавської області, використовуючи дані табл. 3.

Дані табл. 3 переконують в тому, що рівень продуктивності праці в двох з трьох з досліджуваних підприємств (ПАФ «Подолька» та ДП «СП «Ювілейне») в 2009 році зріс швидшими темпами, ніж оплата праці. В 2009 році коефіцієнт випередження темпів росту продуктивності праці за виробництвом товарної продукції досяг 1,890 та 1,230 відповідно. Оскільки нормативне значення цього показника більше одиниці, це добра тенденція для даних підприємств, що свідчить про те, що зростання рівня оплати праці на цих підприємствах є виправданим. Проте в ТОВ «Укראгросоюз «КСМ» оплата праці зростає більш швидкими темпами, ніж її продуктивність.

Витрати на оплату праці є однією з основних статей витрат, що становить значну частку в структурі сільськогосподарської продукції, причому фактичні витрати підприємств на робочу силу значно більші за ті, що безпосередньо

виплачуються персоналу. Це пов'язано із соціальними виплатами, які зобов'язані здійснювати підприємства.

Таблиця 3

Співвідношення темпів зростання (зниження) продуктивності та оплати праці в окремих сільськогосподарських підприємствах Полтавської області, 2008 – 2009 рр.

Показники	2008 р.	2009 р.
ПАФ «Подолька» Диканського району		
Індекси зростання (зниження):		
товарного обсягу продукції	0,715	2,390
чисельності працівників	1,309	1,217
оплати праці	1,310	1,136
продуктивності праці	0,746	2,142
Коефіцієнт випередження (відставання) темпів продуктивності праці порівняно з темпами її оплати	0,570	1,890
ДП «СП «Ювілейне» Полтавського району		
Індекси зростання (зниження):		
товарного обсягу продукції	0,955	1,174
чисельності працівників	0,960	0,958
оплати праці	1,204	0,995
продуктивності праці	0,995	1,226
Коефіцієнт випередження (відставання) темпів продуктивності праці порівняно з темпами її оплати	0,830	1,230
ТОВ «Украгросоюз «КСМ» Зінківського району		
Індекси зростання (зниження):		
товарного обсягу продукції	1,511	0,716
чисельності працівників	1,020	0,950
оплати праці	1,784	1,039
продуктивності праці	1,481	0,754
Коефіцієнт випередження (відставання) темпів продуктивності праці порівняно з темпами її оплати	0,830	0,730

Для сучасних сільськогосподарських підприємств окупність витрат на оплату праці (базових витрат на персонал) є більш важливим показником ефективності використання ресурсів праці, ніж показник продуктивності праці. Тому простежимо за даними табл. 4 тенденцію віддачі коштів, що витрачаються на оплату затраченої кількості праці, бо вона є важливою в забезпеченні результативності діяльності підприємства. Як свідчать дані табл. 4, окупність витрат на оплату праці в ПАФ «Подолька» зростає з 14,67 грн в 2007 р. до 16,09 грн в 2009 р., і навпаки, зменшується в ДП «СП «Ювілейне» та ТОВ «Украгросоюз «КСМ» з 2,92 грн до 2,59 грн та з 9,48 грн до 8,14 грн відповідно. Приріст витрат на оплату праці в 2009 р. не окупується приростом сукупного доходу в ТОВ «Украгросоюз «КСМ» (на 1 грн приросту витрат на оплату отримано зменшення сукупного доходу на 63,70 грн). За рахунок

зростання в ПАФ «Подольяка» на 9,7 % окупності витрат на оплату праці отримано 58,41 грн приросту сукупного доходу, при цьому на 1 грн приросту витрат на оплату праці одного працівника отримано 133,27 грн приросту сукупного доходу на одного працівника. Таким чином, в ПАФ «Подольяка» сформулюються позитивні тенденції в окупності витрат на оплату праці на відміну від ТОВ «Укграгросоюз «КСМ», де відбулося зменшення доходу на одного працівника на 1 грн приросту витрат на оплату праці одного працівника.

Таблиця 4

Економічна ефективність витрат на оплату праці в окремих сільськогосподарських підприємствах Полтавської області, 2008 – 2009 рр.

Показники	2008 р.	2009 р.
ПАФ «Подольяка» Диканського району		
Приріст (зменшення) доходу, тис. грн	-12434,7	43922,0
Приріст (зменшення) доходу на 1 працівника, грн	-41250,4	139738,5
Приріст витрат на оплату праці, тис. грн	946,6	752,0
Приріст витрат на оплату праці на 1 працівника, тис. грн	4115,7	1048,5
Отримано доходу на 1 грн витрат на оплату праці, грн	7,88	16,09
Отримано приросту доходу на 1 грн приросту витрат на оплату праці, грн	-13,14	58,41
Отримано приросту доходу на одного працівника на 1 грн приросту витрат на оплату праці одного працівника, грн	-10,02	133,27
ДП «СП «Ювілейне» Полтавського району		
Приріст (зменшення) доходу, тис. грн	-204,0	551,0
Приріст (зменшення) доходу на 1 працівника, грн	-71,8	4670,2
Приріст витрат на оплату праці, тис. грн	334,0	6,0
Приріст витрат на оплату праці на 1 працівника, тис. грн	2408,4	557,6
Отримано доходу на 1 грн витрат на оплату праці, грн	2,32	2,59
Отримано приросту доходу на 1 грн приросту витрат на оплату праці, грн	-0,61	91,83
Отримано приросту доходу на одного працівника на 1 грн приросту витрат на оплату праці одного працівника, грн	-0,0003	8,38
ТОВ «Укграгросоюз «КСМ» Зінківського району		
Приріст (зменшення) доходу, тис. грн	14778,8	-6561,0
Приріст (зменшення) доходу на 1 працівника, грн	72472,8	-26977,1
Приріст витрат на оплату праці, тис. грн	1149,1	103,0
Приріст витрат на оплату праці на 1 працівника, тис. грн	5595,6	1231,0
Отримано доходу на 1 грн витрат на оплату праці, грн	10,97	8,14
Отримано приросту доходу на 1 грн приросту витрат на оплату праці, грн	12,86	-63,70
Отримано приросту доходу на одного працівника на 1 грн приросту витрат на оплату праці одного працівника, грн	12,95	-21,91

Якщо матеріальні, організаційні, соціально-психологічні, морально-етичні та інші умови роботи персоналу поліпшуються, то це обов'язково віддзеркалюється на зростанні ефективності використання персоналу. На ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств справляють вплив внутрішні і зовнішні чинники. Однак визначальним є вплив людського чинника конкурентоспроможності персоналу та рівня продуктивності його праці. Таким чином, використання персоналу в досліджуваних сільськогосподарських підприємствах Полтавської області характеризується як тенденціями підвищення, так і зменшення її продуктивності. Але в умовах скорочення виробництва фактичне зростання рівня оплати праці не обумовлюється зростанням продуктивності праці і окупності витрат.

Висновки. Неефективне використання персоналу значно знижує рівень кваліфікації і працездатності персоналу, зменшує продуктивність праці, збільшує матеріальне та моральне старіння основних фондів, підвищує матеріалоемність продукції, створює нерівномірність витрат, призводить до значного підвищення собівартості продукції та зниження ефективності виробництва в цілому. Слід пам'ятати, що ефективність праці персоналу обумовлюється не тільки його потребами, а й трудовою ситуацією, тобто комплексом умов, пов'язаних з організацією та оплатою праці.

Література

1. Балабанова Л. В. Управління персоналом: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 512 с.
2. Дядик Т. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб. / Т. В. Дядик. – Полтава: ФОП Говоров С. В., 2008. – 344 с.
3. Маслов Е. В. Управление персоналом предприятия : учеб. пособ. [для студ. высш. учеб. зав.] / Е. В. Маслов – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЗиУ, 2001. – 312 с.
4. Мильнер Б. З. Теория организации : учеб. [для студ. высш. учеб. зав.] / Б. З. Мильнер – [2-е изд.] – М.: ИНФРА, 2001. – 480 с.
5. Рябоконь В. П. Тенденції і закономірності структурних змін робочої сили в сільському господарстві / В. П. Рябоконь // Економіка АПК. – 2010. – № 11. – С. 118–121.
6. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. А. Савченко – К.: КНЕУ, 2002. – 351 с.
7. Сердюк О. І. Упорядкування показників ефективності системи управління персоналом за рівнем відповідальності суб'єктів управління / Сердюк О. І., Осташова В. О. – Вісник ХНТУСГ ім. Петра Василенка. – 2009. – Вип. 82. – С. 291–297.
8. Управління персоналом: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Д. Виноградський, С. В. Беляєва, А. М. Виноградська, О. М. Шканова – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 504 с.

98. Управление персоналом организаций: учеб. для студ. высш. учеб. зав. [Кибанов А. Я., Баткаева И. А., Ворожейкин И. Е. и др.] под ред. А. Я. Кибанова. [2-е изд.] – М.: ИНФРА-М, 2001. – 638 с.

Summary

Serdyuk O.I., Mirna O.V.

Poltava State Agrarian Academy

EFFICIENCY OF THE USE OF PERSONNEL IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

In the article "Efficiency of the use of personnel in the agricultural enterprises" has been defined the level of the labour productivity of the agricultural enterprises in Poltava region. Also the quantitative parameters of efficiency of the use of personnel after the levels of responsibility have been generalized and the tendency of return of charges has been analysed on payment of labour, so as it provides effectiveness of activity of enterprises.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011 р.

